1939 ий 15 МАРТ
№ 24 (523)
АКШЕ 5 ЫР.

9-ше ИЙ ЛЕКТЕШ

Чыла элласе пролетарий-шамыч, ушныза!

РВЕЗЕ КОММУНИСТ

ВЛКСМ МАРОБКОМ ден ГОРКОМ ОРГАН

ВКП(б) ЦК-н ПАШАЖЕ НЕРГЕН

Партийын XVIII-ше с'ездыштыже СТАЛИН йолташын отчетный докладше

I.
СОВЕТСКИЙ СОЮЗЫН МЕЖДУНАРОДНЫЙ ПОЛОЖЕНИЙЖЕ

Йолташ-шамыч! Партийын XVII-ше с'ездше деч вара вич ий эртен. Шкеат ужыда, период изи огыл. Тиде жапыште тӱня ятыр вашталтмашым переживатлен шуктен. Государство ден эл-шамыч, шке коклаштышт вуйын отношенийышт шуко шотышто йӧршеш весе лийыныт.

Тиде периодышто международный обстановкышто могай именно вашталтыш шамыч лийывыт? Мемнан элын внешний ден внутренний положенийыштыже мо именно вашталтын?

Капиталистический эл-шамычлан тиде период экономика областьыштат, тугак политика областьыштат пеш серьезный потрясений-шамыч период ыле. Экономический областьыште нине ий шамыч депрессийын ийже-шамыч, а варажым, 1937 ийын кокымшо пелыже гыч тӱҥалын,—у экономический кризисын ийже-шамыч, США-ште, Английыште, Францийыште промышленностьын у волымашыже ий-шамыч,—тыгеже, у экономический осложненийын ийже-шамыч ыльыч.

Политический областьыште нине ий-шамыч серьезный политический конфликт ден потрясений-шамыч ий ыльыч. Шанхай гыч Гибралтарыш шумеш пеш кугу территорийыште шарлыше да 500 миллион утла населенийым шупшылшо у империалистический война ынде кокымшо ий кая. Европын, Африкын, Азийын картышт насильственно перекраиватлалтеш. Послевоенный мирный режим манмын пӱтынь системыже вож гычак чытырналтын.

Советский Союзлан, наоборот, нине ий-шамыч тудын кушмашыже ден пеледалтмашыжын ийже-шамыч, тудын умбакыже экономический да культурный нӧлталтмашыжын ийже-шамыч, тудын политический ден военный куатшын умбакыжым кушмашыжын ийже-шамыч, пӱтынь тӱняште мирым аралышаш верч тудын кучедалмашыжын, ийже-шамыч ыльыч.

Тыгай общий сӱрет.

Международный обстановкышто вашталтыш-шамыч нерген конкретный данный-шамычым ончен налына.

I. Капиталистический эллаште у экономический кризис. Сбыт рынок-шамыч верч, сырье источник- шамыч верч, тӱням угыч пайлышаш верч кучедалмашын пӱсеммыже

Капиталистический эллаште 1929 ийын кокымшо пелыштыже тӱҥалше экономический кризис 1933 ий мучаш марте лийын. Тиде деч вара кризис депрессийыш куснен, а варажым промышленностьын икмыняр ылыжмашыже, тудын икмыняр нӧлталтмашыже тӱҥалын. Но промышленностьын тиде ылыжмашыже обычно ылыжмаш периодышто лийме семын пеледалтмашке савырнен огыл. Наоборот, 1937 ийын кокымшо пелыже гыч тӱҥалын эн ончычак США-ым, а тудын почеш Английым, Францийым да ятыр моло элым захватитлыше у экономический кризис тӱҥалын.

Тыге, шукерте огыл лийше экономический кризисын ударже-шамыч деч тӧрланен шуде капиталистический эл-шамыч у экономический кризис ончыко логалывыт.

Тиде обстоятельство естественно безработицын виянгмашкыже конден. Капиталистический эллаште безработный-шамычын 1933 ийсе 30 миллион еҥ гыч 1937 ийыште 14 миллион еҥ марте волышо числожо ынде у кризислан верч угыч 18 миллион еҥ марте нӧлталтын.

У кризисын характерный особенностьшо тыште: тудо тлеч ончычсо кризис деч шуко шотышто ойыртемалтеш, тидын годымак сай могырыш огыл, а уда могырыш ойыртемалтеш.

Первояк, у кризис, 1929 ийыште лийме семын, промышленностьын пеледалтмыже деч вара огыл, а депрессий да пеледалтмашке кусныдымо икмыняр ылыжмаш деч вара тӱҥалын. Тенийсе кризис утларак неле лиеш да тудын ваштареш кучедалмаш тлеч ончычсо кризис вашвареш кучедалме деч нелырак лиеш манын тиде ончыкта.

Умбакыже, тенийсе кризис мирный жапыште огыл, а тӱҥалше кокымшо империалистический войнан периодыштыжо тӱҥалын, кунам Япония Китай дене кокымшо ийымат кредалын, пеш кумда китайский рынокым дезорганизоватла да тудым моло эл-шамычын сатуштлан почти недоступныйым ышта, кунам Италия ден Германия шке калык озанлыкыштым военный экономика рельсыш кусареныт, тиде пашалан сырье ден валютан запасше-шамычым пытареныт, кунам чыла моло кугу капиталистический держава-шамыч военный ладыш перестраиватлалташ тӱҥалыныт. Тенийсе кризис гыч нормальне лекташлан капитализмын ресурсшо тлеч ончычсо кризис периодышто улмо деч ятырак шагал лиеш манын тиде ончыкта.

Пытартышлан, тлеч ончычсо кризис деч ойыртемалтын, тенийсе кризис всеобщий огыл лийын шога, а кызытеш, тӱҥ шотышто, военный экономика рельсыш эше кусныдымо экономически куатле эл-шамычым захватыватла. Шке экономикыштым военный ладыш ынде перестроитлыше Япония, Германия ден Италия гае агрессивный эл-шамыч шотышто гын, то нуно шкеныштын военный промышленностьыштым виян развиватлен, перепроизводство кризис дек лишемыт гынат, тудо состоянийым эше огыт переживатле. Тиде ончыкта: тудо жапыште кунам экономически куатле, агрессивный огыл эл-шамыч кризис полоса гыч лекташ тӱҥалыт, агрессивный эл-шамыч военный горячка каймаште шкеныштын шӧртньӧ ден сырьевой запасыштым пытарен, путырак кугу кризис полосашке пурышаш улыт.

Тиде хотя бы капиталистический эллаште койшо шӧртньӧ запас-шамычын наличийышт верген данный-шамыч денат наглядно ончыкталтеш.

Капиталистический эллаште койшо шӧртньӧ запас-шамыч

(миллион тошто шӧртньӧ доллар дене)

	1936 ий мучаш	1938 ий сентябрь
Чылаже	12980	14301
США	6649	8126
Англия	2029	2396
Франция	1769	1435
Голландия . . .	289	595
Бельгия	373	318
Швейцария . .	387	407
Германия	16	17
Италия	123	124
Япония	273	97

Тиде таблица гыч коеш: Германийын, Италийын да Японийын шӧртньӧ запасышт иктыш шотлымаште ик Швейцарийын запасше деч изи сумма лийын шога.

Капиталистический эллась промышленностьын пытартыш вич ийыште кризисный положенийжым да СССР-ште промышленный нӧлталтмашын движенийжым ончыктышо южо цифровый данный-шамыч теве.

Промышленный продукцийын об'емжо 1929 ий дек процент дене

(1929=100)

	1934	1935	1936	1937	1938
США	66,4	75,6	88,1	92,2	72,0
Англия	98,8	105,8	115,9	123,7	112,0
Франция . . .	71,0	67,4	79,3	82,8	70,0
Италия	80,0	93,8	87,5	99,6	96,0
Германия . . .	79,8	94,0	106,3	117,2	125,0
Япония	128,7	141,8	151,1	170,8	165,0
СССР	238,3	293,4	382,3	424,0	477,0

Тиде таблица гыч коеш: Советский Союз тӱняште кризисым шинчыдыме единственный эл лийын шога да тудын промышленностьшо эреак кӱшкӧ кая.

Тиде таблица гыч умбакыже коеш: США-ште, Английыште да Францийыште серьезный экономический кризис тӱҥалынат да развиватлалтеш.

Тиде таблица гыч умбакыже коеш: шкеныштын калык озанлыкым военный экономика рельсыш Германия деч ончыч кусарыше Италия ден Японийыште 1938 ийыштак промышленностьын ӱлыкӧ волымаш периодшо тӱҥалын.

Тиде таблица гыч, пытартышлан, коеш: шкенжын экономикыжым военный ладыш Италия ден Япония деч вара перестроитлыше Германийыште,—Япония ден Италийыште пытартыш жап марте лийме семынак,—промышленность кызытеш эше икмыняр, чын, кугу огыл, туге гынат кӱшкыла каймашым переживатла.

Сомнений лийын ок керт, иктаж мо непредвиденный ок лий гын, Германийын промышленностьшо тугак ӱлыкыла каймаш корныш шогалшаш, могайыш Япония ден Италия шогалынытат. Вет элын озанлыкшым военный экономика рельсыш кусарымаш мом значитла? Тиде значит промышленностьлан ик могыран, военный направленийым пуаш, калыкын потреблений-же дене кылдалтдыме, войналан кӱлешлык предмет-шамыч производитлымашым чыла йӧн денат кумдаҥдаш, калыкын потреблятлыме предмет-шамыч производствым да особенно рынокыш лукмашым чыла йӧн денат аҥысыремдаш,—тыгеже калыкын потреблениймым шагалемдаш да элым экономический кризис ончылан шогалташ.

Капиталистический эллаште у экономический кризис движенийын конкретный сӱретше тыгае.

Понятно, озанлык пашан тыгай неблагоприятный оборотшо держава-шамыч коклаште отношений пӱсеммашке кондыде кертын огыл. Тлеч ончычсо кризисак чыла картым путатлен да сбыт рынок шамыч верч, сырье источник-шамыч верч кучедалмашын пӱсеммашкыже конден. Японийын Манчжурий ден Северный Китайым руалтен налмыже, Италийын Абиссинийым руалтен налмыже,—тиде чылажат держава-шамыч коклаште кучедалмашын пӱсылыкшым отразитлен. У экономический кризис империалистический кучедалмашын умбакыжым пӱсеммашкыже кондышаш да чынжымак конден шога. Ынде рыноклаште конкуренций нерген огыл, торговый война нерген огыл, демпинг нерген огыл ойлалтеш. Кучедалмашын нине средстваже-шамыч шукертак ситыдымылан признатлалтыныт. Ынде тӱням, влияний сферам, колоний-шамычым военный действий дене угыч пайлымаш нерген ойлалтеш.

Япония шкенжын агрессивный действийже-шамычым тидын дене оправдыватлаш тӱҥалын: 9 державын договорым ыштыме годым тудым обделитленыт да шкенжын территорийжым Китай счетеш кумдаҥдаш пуэн огытыл, тидын годымак Англия ден Франция путырак кугу колонийым кучат. Италия шарналтен: первый имериалистический война деч вара добычым пайлыме годым тудым обделитленыт да тудо шкенжым Англия ден Францийын влияний сферышт счетеш возместитлышаш. Первой империалистический война да версальский мирлан кӧра серьезный эҥгекым налше Германия Япония ден Италия дек ушнен да Европышто шкенжын территорийжым кумдаҥдаш первый империалистический войнаште тудын деч сеҥыше-шамычын шупшын налме колонийже-шамычым пӧртылташ требоватлен.

Тыге 3 агрессивный государство-шамычын блокышт ышталташ тӱҥалын.

Очередьышке мирым война дене угыч пайлыме нерген вопрос шогале.

2. Международный политический положенийын пӱсеммыже, война деч варасе мирный договор-шамыч системын сӱмырлымыжӧ, у империалистический войнан тӱҥалмыже

У империалистический войнан тӱҥалтышыжым пыштыше, отчетный периодысо важнейший событий-шамыч перечень теве. 1935 ийыште Италия Абиссиния ӱмбак нападатлен да тудым руалтен налын. 1936 ий кеҥежым Германия ден Италия Испанийыште военный интервенцийым организоватленыт, тидын годым Германия Испанийын северыштыже да Испанский Мароккошто, а Италия—Испанийын югыштыжо да Балеарский островлаш утвердитлалтыныт. 1937 ийыште, Манчжурийым руалтен налме деч вара, Япония Северный ден Центральный Китайыш керылт пурен, Пекиным, Тяньцзиным, Шанхайым заниматлен да оккупаций зона гыч шкенжын иностранный конкуретше шамычым шыгыремден лукташ тӱҥалын. 1938 ий тӱҥалтышыште Германия Австрийым, а 1938 ий шыжым—Чехословакийын Судетский областьшым руалтен налын. 1938 ий мучашыште Япония Кантоным, а 1939 ий тӱҥалтышыште—Хайнань островым руалтен налын.

Тыге, калык-шамыч дек тыге шижде йышт толшо война шке орбитышкыже 500 миллион утла населенийым шупшын пуртен, шкенжын действий сферыжым пеш кугу территорийышке, Тяньцзин, Шанхай да Кантон деч тӱҥалын Абиссиния гоч Гибралтар марте, шарен.

Первой империалистический война деч вара, сеҥыше государство-шамыч, утларакшым Англия, Франция да США, эл-шамыч коклаште отношений-шамычын у режимжым, война деч варасе мир режимым ыштеныт. Тиде режимын главный основыжо-шамычлан Дальний Востокышто—9 державын договоржо, а Европышто—версальский да ятыр моло договор шамыч лийыныт. Лига наций тиде режим рамкеш, государство-шамычын единый фронтышт основеш, государство шамычын безопасностьыштым коллективно аралыме основеш эл-шамыч коклаште отношений-шамычым регулироватлышаш ыле. Туге гынат, кум агрессивный государство да нунын тӱҥалме у империалистический война послевоенный мирный режимын пӱтынь тиде системыжым кумыктен шуэныт. Япония 9 державын договоржым, Германия ден Италия—версальский договорым кӱрлыныт. Шканышт кидым освободитлышашлан, нине кум государство Лига наций гыч лектыныт.

У империалистический война факт лийын.

Мемнан жапыште цепь гыч ик ганаште мучышташ да тӱрлӧ тӱкӧ договор-шамычым ончыде, общественный мнений ым ончыде, вигак войнашке пижаш куштылгак огыл. Буржуазный политик-шамыч тидым ситышын сайын шинчат. Тугак тидым фашистский заправил-шамычат шинчат. Сандене фашистский заправил-шамыч, войнашке пижме деч ончыч, общественный мненийым икмыняре обработатлаш, вес семынже тудым заблужденийыш пурташ, тудым ондалаш решитленыт.

Европышто Англия ден Францийын интересышт вашареш Германия ден Италийын военный блокшо? Помилуйте, могай вара тиде блок! „Мемнан" нимогай военный блок уке. „Мемнан" улыжат безобидный „Берлин—Рим ось", вес семынже ось шотышто ик могай геометрический формула гына уло. (Воштылмаш).

Дальний Востокышто США-н, Английын да Францийын интересышт вашареш Германиийын, Италийын да Японийын военный блокшо? Нимо подобныят уке! „Мемнан" нимогай военный блок уке. „Мемнан" улыжат безобидный „Берлин—Рим — Токио треугольник", вес семынже геометрий дене изи увлечений гына уло. (Общий воштылмаш).

Английын, Францийын, США-н интересышт вашареш война? Пустяки! „Ме" нине государство-шамыч вашареш огыл, а Коминтерн-вашареш войнам ыштен шогена Огыда ӱшане гын, Италия, Германия да Япония коклаште ыштыме „антикоминтерновский пактым" лудса.

Господа агрессор-шамыч общественный мненийым обработатлаш тыге шоненыт, хотя умлаш нелэ огыл ыле: маскировка ден тиде неуклюжий модмаш ош шӱртӧ дене ургалтын, вет Коминтернын „очагше-шамычым" Монголийын пустыньлаштыже, Абиссинийын курыклаштыже, Испанский Мароккон дебрьлаштыже кычалаш—воштылтышан. (Воштылмаш).

Но война неумолимый. Тудым нимогай леведыш денат шылташ ок лий. Вет тиде фактым нимогай „ось-шамыч" дене, „треугольник-шамыч" дене, „антикоминтерновский пакт-шамыч" дене шылташ ок лий: тиде жапыште Япония—Китайын пеш кугу территорийжым, Италия—Абиссинийым, Германия—Австрийым да Судетский областьым, Германия ден Италия пырля—Испанийым руалтен налыныт,—тиде чылажат агрессивный огыл государство-шамычын интересышт вашареш ышталтын. Война—тугак войнак лийын кодын, агрессор-шамычын военный блокышт—военный блокак, а агрессор-шамыч агрессор-шамычак лийын кодыныт.

У империалистический войнан характерный чертаже тыште: тудо эше всеобщий, мировой война лийын шуын огыл. Войнам агрессор-государство-шамыч ыштен шогат, нуно агрессивный огыл государство-шамычын, эн ончычак Английын, Францийын, США-н интересыштым тӱрлӧ семын ущемлятлат, а пытартышышт агрессор-шамычлан уступка почеш уступкым пуэден, шеҥгек чакнат да отступатлат.

Тыге, агрессивный огыл государство шамыч счетеш, нунын могырым отпорым пуаш нимогай тӧчымаш деч посна, даже икмыняр попустительство лийме годым, тӱням да влияний сферам открыто пайлымаш мемнан шинча ончылно лийын шога.

Невероятно, но факт.

У империалистический войнан тыгай ик могыран да странный характержым мо дене умылтараш?

Кузе лийын кертын: пеш кугу йӧн дене располагатлыше агрессивный огыл эл-шамыч агрессор-шамычлан келшышын шке позицийышт да шке обязательствышт деч тыге куштылгын да отпор деч посна отказатлалтыныт?

Агрессивный огыл государство-шамычын лушкыдылыкышт дене тиде ок умылтарат гын? Конечно, уке! Пырля налме, агрессивный огыл демократический государство шамыч экономический шотыштат, военный шотыштат фашистский государство-шамыч деч бесспорно виянрак улыт.

Тугеже нине государство-шамычын агрессор-шамычлан систематический уступкыштым мо дене умылтараш?

Тидым, например, революций ончылно лӱдмӧ чувство дене умылтараш лиеш ыле, вет агрессивный огыл государство-шамыч войнашке пижыт гын, да война мировой характерым налеш гын, революций шарлен кертеш ыле. Буржуазный политик-шамыч, конечно, шинчат: первый мировой империалистический война эн кугу эл-шамыч гыч иктыштыже революцийын сеҥымыжым пуэн. Кокымшо мировой империалистический война тугак ик але икмыняр элыште революцийын сеҥымашкыже наҥгаен кертеш манын нуно лӱдыт.

Но тиде кызыт единственный причина огыл да даже главный причинат огыл. Главный причина агрессивный огыл государство-шамыч большинствон да, эн ончычак, Англия ден Францийын коллективный безопасность политика деч, агрессор-шамычлан коллективный отпорым пумо политика деч отказымаште, нунын невмешательство позицийыш, „нейтралитет" позицийыш вончымаштышт улеш.

Невмешательство политикам формально тыге характеризоватлаш лиеш ыле: „кажне эл агрессор-шамыч деч кузе шона да кузе кертеш тек аралалтше, мемнан паша ӧрдыштӧ лияш, ме агрессор-шамыч денат, нунын жертвышт денат торгаяш тӱҥалына". Пашаштыже, однако, невмешательство политика агрессийлан попустительствым, войнам руден колтымым,—тыгеже, тудым мировой войнакше савырымым означитла. Невмешательство политикыште агрессор-шамычлан шке шем пашаштым ышташышт мешаяш огыл манын тыршымаш, желатлымаш, коеш, мутлан, Японийлан Китай вашареш, а эше лучше Советский Союз вашареш войнашке пижашыже мешаяш огыл, мутлан, Германийлан европейский пашалаш пижын шинчашыже, Советский Союз ваштареш войнашке пижашыже мешаяш огыл, войнан чыла участникше-шамычлан войнан лавраш кыже келгын пижын шинчашыже пуаш, тыште нуным йышт поощрятлаш, нунылан иктевесыштым лушкыдемдаш да истощитлаш пуаш, а вара, кунам нуно ситышын лушкыдемыт,—сценышке свежий вий дене лекташ, конечно, „мирын интересше верч" лекташ, да войнан лушкыдемше участникше-шамычлан шке условийыштым диктоватлаш.

И шулдо и мило!

Примерлан, Японийым налаш. Характерно, Северный Китайыш Японийын пураш тӱҥалмыже деч ончыч чыла влиятельчый французский ден английский газета-шамыч Китайын лушкыдылыкшо нерген, тудын сопротивлятлалташ кертдымыже нерген, Японийын шке армийже дене Китайым 2—3 тылзыште покоритлен кертмыже нерген громогласно кычкыреныт. Вара европейско-американский политик-шамыч вучаш да шекланаш тӱҥальыч. А варажым, кунам Япония военный действийым шарен, тудлан Шанхайым, Китайыште иностранный капиталын шӱмжым уступитленыт, Кантоным, Южный Китайыште монопольный английский

(Умбакыже 2-шо страницыште).

ВКП(б) ЦК-н ПАШАЖЕ НЕРГЕН

Партийын XVIII-ше с'ездыштыже СТАЛИН йолташын отчетный докладше

УМБАКЫЖЕ

влиянийын очагшым уступитленыт, Хайнаньым уступитленыт, Гонконгым авырен налаш пуэныт. Чын огыл мо вара, чыла тиде агрессорым поощрятлымашлан пеш похожый: дескать, войнашке умбакыже пуро, а тушто ончалына.

Але, примерлан, Германийым налаш. Австрийын самостоятельностьшым аралаш обязательство ылегынат, тудым Германийлан уступитленыт, Судетский областьым уступитленыт, чыла да чыла тӱрлӧ обязательствым нарушитлен, Чехословакийым судьбан произвольышкыжо кудалтеныт, а вара „русский армийын лушкыдылыкшо" нерген, „русский авиацийын разложенийже" нерген, Советский Союзышто „беспорядок-шамыч" нерген печатьыште кычкыркален ондалаш тӱҥалыныт, немец-шамычым эше умбакырак Востокыш шӱкеныт, нунылан куштылго добычым сӧреныт да ойлыштыныт: те большевик-шамыч ваштареш сарым тӱҥалза велэ, а умбакыже чыла сайын кая. Признатлаш кӱлеш, тидат агрессорым шӱкеден шогымашлан, поощренийлан пеш похожый.

Советский Украина шотышто англо французский ден северо-американский прессын тарватыме шум характерный улеш. Немец-шамыч Советский Украина ӱмбак каят, нуно ынде кидыштышт 700 тӱжем наре населенийым шотлышо Карпатский манме Украиным иметлат, немец-шамыч тиде ийын шошымжо деч вара огыл 30 миллион утла населенийым иметлыше Советский Украиным Карпатский манме Украина дек ушат — манын, тиде прессын деятельже-шамыч йӱкышт йоммеш кычкыреныт. Тудлан похожый: тиде подозрительный шум Советский Союзын яростьшым Германия ваштареш тарваташ, атмосферым отравитлаш да тидлан койдымо оснований деч посна Германия дене конфликтым провоцироватлаш шкецельжылан иметлен.

Конечно, вполне лийын кертеш, слоным, вес семынже Советский Украиным, козявка дек, вес семынже Карпатский манме Украина дек ушаш мечтатлыше сумасшедший-шамыч Германийыште улыт. И если тыгай сумасброд-шамыч тушто чынак улыт гын, сомнений лийын ок керт: тыгай сумасшедший-шамычлан мемнан элыште кӱлеш наре смирительный тувыр-шамыч муалтыт (сово кырымаш взрыв). Но сумасшедший-шамычым прочь кудалташ да нормальный еҥ-шамыч дек обратитлалташ гын, то Советский Украиным Карпатский манме Украина дек ушымо нерген серьезно ойлымын воштылтышан да глупый улмыжо раш огыл мо вара? Шоналтен гына налза. Козявка слон дек толын да кугешнен тудлан ойла: „Эх тый, тый мыйын братецем, тый мыланем пешак жал улат... Тый помещик-шамыч деч посна, капиталист-шамыч деч посна, национальный гнет деч посна, фашистский заправил-шамыч деч посна илет, — могай тиде илыш... Ончем мый тыйын ӱмбак да ужде ом керт, — тыланет мыйын дек ушнымо деч моло утаралтмаш уке... (Общий воштылмаш). Ну мо вара, туге лийже, тыланет шкендын изи территориетым мыйын пеш кумда территорий дек ушаш разрешитлем... (Общий воштылмаш да сово кырымаш).

Эше утларак характерно: Европа ден США-н южо политик-шамыч да пресса деятельже-шамыч „Советский Украина ӱмбак походым" вучен чытымашым йомдарен, шкеак невмешательство политикын чын подоплекыжым разоблачатлаш тӱҥалыт. Нуно вигак ойлат да ошеш шеме дене возат: немец-шамыч мемнам жестоко „разочароватленыт", умбакырак востокыш, Советский Союз ваштареш кайме олмеш, нуно, ужыда, Западыш савырненыт да шканышт колоний шамычым требоватлат. Немец-шамычлан Чехословакийын районжо шамычым Советский Союз ваштареш войнам тӱҥалаш обязатлалтмыштлан пуэныт — манын шонаш лиеш, а немец-шамыч ынде нуным ала кушко умбакырак колтен, вексель почеш тӱлаш отказыватлалтыт.

Невмешательство политика шотышто морализоватлымаш деч, измена нерген, предательство да моло тугай нерген ойлымо деч мый тораште улам. Человеческий моральым признаватлыдыме еҥ-шамычлан моральым лудаш наивно. Политика, шонго, прожженный буржуазный дипломат-шамычын ойлымыштла, политика улеш. Туге гынат, палемдаш кӱлеш, невмешательство политикын сторонникше-шамыч тӱҥалме кугу да шучко политический модыш нунылан серьезный провал дене пытен кертеш.

Кызыт господствоватлыше невмешательство политикын чын тӱсшӧ тыгай.

Капиталистический эллаште политический обстановка тыгай.

3. Советский Союз да капиталистический эл-шамыч

Эл-шамыч коклсе отношенийлаште война у обстановкым ыштен. Тудо тиде отношенийышке тревога ден ӱшаныдымаш атмосферым пуртен. Война деч варасе мирный режимын основыжо-шамычым кӱрлын да международный права-шамычын элементарный понятийыштым кумыктен шуэн, война международный договор ден обязательство-шамычын ценностьыштым вопрос йӱмак шынден. Пацифизм да разоружений проект-шамыч колоткаш тоялтыны. Нунын верыштым вооружений лихорадка налын. Чыланат, изи гыч кугу государство-шамыч марте, тиде шотыштак да эн ончычак невмешательство политикым шуктен шогышо государство-шамыч, вооружитлалташ тӱҥалыныт. Агрессор-шамычлан мюнхенский уступка-шамыч да мюнхенский келшымаш, пуйто, „умиротворенийын" у эрыжлан тӱҥалтышым пыштен манын елейный ойлымашлан ынде нигӧат ок ӱшане. Мюнхенский келшымашын участникше-шамыч шкеат, Англия ден Франция, тидлан огыт ӱшане, нуно шкеныштын вооруженийыштым моло-шамыч деч шагал огыл виянгдаш тӱҥалыныт.

Понятно, нине грозный событий-шамычым СССР эртен каен кертын огыл. Мутат уке, тӱнян кеч могай торасе лукыштыжо агрессор-шамычын тӱҥалме кеч могай даже изи войнат миролюбивый эл-шамычлан опасность лийын шога. Шкенжын орбитышкыже Азийын, Африкын, Европын 500 миллион утла населенийжым шупшын пуртен шуктышо у империалистический война тиддечат утларак серьезный шучкылык лийын шога. Тидлан лийын мемнан эл, мирым аралыме политикым чакныде шуктен шогымо дене пырля мемнан Йошкар Армийын, мемнан Йошкар Военно-Морской Флотын боевой ямдылыкыштым виянгдыме шотышто пеш серьезный пашам шарен.

Тидын ден пырля шкенжын международный позицийжым пеҥгыдемдашлан лийын Советский Союз южо моло ошкыл-шамычымат ышташ решитлен. Лига наций лушкыдо гынат, тудо агрессор-шамычым разоблачитлыме вер да война рудымашым тормозитлен кертше иктаж могай, кеч лушкыдо гынат, мир инструмент лийын кертеш манмаш гыч исходитлен, 1934 ий мучаште мемнан эл Лига нацийыш пурен. Советский Союз тыге шотла: тыгай тревожный жапыште, Лига наций гай, даже лушкыдо международный организаций деват пренебрегатлыме ок кӱл. 1935 ий майыште агрессор-шамычын нападатлен кертмышт ваштареш ваш-ваш полышкалыме нерген Франция ден Советский Союз коклаште договор заключитлыме. Тиде жапыштак Чехословакия дене тыгай договорымак ыштыме ыле. 1936 ий мартыште Советский Союз ваш-ваш полышкалыме нерген Монгольский Народный республика дене договорым заключитлен. 1937 ий августышто Советский Союз ден Китайский республика коклаште ваш ваш нападатлыдыме нерген договорым заключитлыме.

Тиде велэ международный условийыште Советский Союз, мир аралыме пашам отстаиватлен, шкенжын внешний политикыжым шуктен шоген.

Советский Союзын внешний политикыже раш да умылышашлык:

1. Ме мир верч да чыла эл дене деловый связьым пеҥгыдемдышаш верч шогена, нине эл-шамыч Советский Союз дене тыгай отношенийымак кучаш тӱҥалыт гын, нуно мемнан элын интересшым нарушитлаш огыт тӧчӧ гын, тиде позицийыште шогена да шогаш тӱҥалына.

2. Ме СССР дене общий границым иметлыше чыла пошкудо эл дене мирный, лишыл да поро пошкудо отношений верч шогена, Советский Союз дене тыгай отношенийымак нине эл-шамыч кучаш тӱҥалыт гын, нуно советский государствын границыжын целостьшо да неприкосновенностьшо интересым, вигак але косвенно, пудырташ тӧчен огыт ончо гын, тиде позицийыште шогена да шогаш тӱҥалына.

3. Ме агрессийын жертвыже лийше да шке родиныштын независимостьшо верч кучедалше калык-шамычым поддержатлышаш верч шогена.

4. Ме агрессор-шамыч могыр гыч лӱдыктылмаш деч огына лӱд да советский границын неприкосновенностьшым пудырташ тӧчышӧ, война ылыжтыше-шамыч могыр гыч ударлан кок пачаш виян удар дене вашмутым пуаш ямде улына.

Советский Союзын внешний политикыже тыгай. (Рӱжге кужун сово кырымаш).

Шкенжын внешний политикыштыже Советский Союз эҥерта:

1. Шкенжын кушшо хозяйственный, политический ден культурный куатешыже;

2. Мемнан советский обществын морально-политический единствоэшыже;

3. Мемнан элысе калык-шамычын дружбашышт;

4. Шкенжын Йошкар Армиеш да Военно-Морской Йошкар Флотешыже;

5. Шкенжын мирный политикешыже;

6. Мирым аралымаште кровно заинтересованный улшо чыла элысе шемер-шамычын моральный поддержкешышт;

7. Мирым пудыртымаште тиде але вес причина дене заинтересованный огыл эл-шамычын благоразумиешышт.

* * *

Внешний политика-шотышто партийын задачыже-шамыч:

1. Мир да чыла эл дене деловый связьым пеҥгыдемдыме политикым ончыкыжат шуктен шогаш;

2. Жарым еҥ кид дене удырен налаш привыкатлыше война провокатор-шамычлан мемнан элым конфликтыш шупшын пурташ пуаш огыл да осторожностьым соблюдатлаш;

3. Мемнан Йошкар Армийын да Военно-Морской Йошкар Флотын боевой куатыштым всемерно пеҥгыдемдаш;

4. Калык-шамыч коклаште мир ден келшен илымаште заинтересованный улшо чыла элласе шемер-шамыч дене келшен илыме международный связьым пеҥгыдемдаш.

II.

СОВЕТСКИИ СОЮЗЫН ВНУТРЕННИИ ПОЛОЖЕНИИЖЕ

Мемнан элын внутренний положенийышкыже куснена.

Советский Союзын внутренний положенийже могырым ончымаште отчетный период пӱтынь калык озанлыкын умбакыже нӧлталтмыже, культурын кушмыжо, элын политический куатше пеҥгыдемме сӱретым ончыкта.

Отчетный периодышто калык озанлык развитий областьыште утларак важный результатлан у, современный техника основеш промышленность ден земледелий реконструкций завершитлымым признатлаш кӱлеш. Тошто завод-шамыч нунын шенгелан кодшо техникышт дене да тошто крестьянский озанлык-шамыч нунын допотопный оборудованийышт дене мемнан ынде уке улыт, але почти уке улыт. Мемнан промышленность ден земледелийын основыжлан ынде у, современный техника лийын шога. Кугемдыде каласаш лиеш, производство техника могырым ончымаште, промышленность ден земледелийым у техника дене темыме могырым ончымаште, мемнан эл кеч могай вес эл дене таҥастарымаште, кушто тошто оборудований производствын йолыштыжо кеча да у техника пуртымо пашат тормозитла, утларак ончыл эл лийын шога.

Элын общественно-политический развитийже областьыште отчетный периодышто утларак важный завоеванийлан эксплуататорский класс-шамычын кодшыштым йӧршеш пытарымашым, пашазе-шамычым, кресаньык-шамычым да интеллигенцийым ик общий трудовой фронтыш чак чумырымашым, советский обществын морально-политический единствожым пеҥгыдеммашым, мемнан элысе калык-шамычын дружбышт пеҥгыдеммашым да, чыла тидын результатше улшо, — элысе политический илышын демократизацийжым, у Конституций ыштымашым признатлаш кӱлеш. Нигӧ оспариватлаш ок тошт мемнан Конституций тӱняште эн утларак демократический улеш, а СССР Верховный Советыш, тугак союзный республика-шамычын Верховный Советышкышт сайлымашын результатше-шамыч — утларак показательный улыт.

Чыла тидын итогыштыжо ме внутренний положенийын тичмаш устойчивостьшым да элыште властьын тыгай пеҥгыдылыкшым иметлена, кудылан тӱняште кеч могай правительстват завидоватлен кертеш ыле.

Мемнан элын экономический ден политический положенийже нерген конкретный данный-шамычым ончен налына.

1. Промышленность ден ял озанлыкын умбакыже нӧлталтмыже

А) ПРОМЫШЛЕННОСТЬ. Отчетный периодышто мемнан промышленностьын движенийже неуклонно нӧлталтме сӱретым ончыкта. Тиде нӧлталтмаш продукций кушмым велэ огыл, но, эн ончычак, ик могырым — социалистический промышленностьын пеледмыжым, вес могырым частный промышленностьын гибельжым отражатла.

Теве соответствующий таблица:

СССР промышленностьын 1934—1938 ийлаште кушмыжо

	1933 ий	1934 ий	1935 ий	1936 ий	1937 ий	1938 ий	1934 ий	1935 ий	1936 ий	1937 ий	1938 ий	1938 ий 1933 ий дек проц. дене
							тиддеч ончыл ий дек проц. дене					
	1926—27 ийысе ак дене миллион теҥге дене											
Пӱтынь продукций	42030	50477	62137	80929	90166	100375	120,1	123,1	130,2	111,4	111,3	238,8
Тиде шотышто:												
1. Социалистический промышленность	42002	50443	62114	80898	90138	100349	120,1	123,1	130,2	111,4	111,3	238,9
2. Частный промышленность	28	34	23	31	28	26	121,4	67,6	134,8	90,3	92,9	92,9
	процент дене											
Пӱтынь продукций	100	100	100	100	100	100						
Тиде шотышто:												
1. Социалистический промышленность	99,93	99,93	99,96	99,96	99,97	99,97						
2. Частный промышленность	0,07	0,07	0,04	0,04	0,03	0,03						

Тиде таблица гыч коеш: мемнан промышленность отчетный периодышто кок гана деч утла кушкын, тидын годым продукцийын пӱтынь кушмашыже социалистический продукций счетеш каен.

Тиде таблица гыч умбакыже коеш: социалистический система СССР промышленностьын единственный системыжелийын шога.

Тиде таблица гыч, пытартышлан, коеш: частный промышленностьын йӧршеш пытымыже факт улеш, кудым ынде даже сокр-шамычат отрицатлен огыт керт.

Частный промышленностьын пытымыжым случайностьлан шотлаш ок лий. Тудо, эн ончычак, тидлан кӧра пытен: озанлыкын социалистический системыже капиталистический система дене таҥастарымаште высший система улеш. Тудо, кокымшылан, тидлан кӧра пытен: озанлыкын социалистический системыже мыланна мемнан пӱтынь социалистический промышленностьым у, современный технический базеш икмыняр ийыште переобрудоватлаш йӧным пуэн. Тыгай йӧным озанлыкын капиталистический системыже ок пу да пуэнжат ок керт. Тиде факт, производство техника могырым, промышленный производствым у техника дене темыме об'ем могырым ончымаште мемнан промышленность тӱняште первый верыште шога.

Мемнан промышленностьын кушшо темпшым война деч ончычсо уровень дек процент дене налаш да тудым главный капиталистический эл-шамычын промышленностьышт кушмо темп дене таҥастараш гын, тыгай сӱрет лектеш:

СССР ден главный капиталистический элласе промышленностьын 1913-1938 ийласе кушмашыже

	1913 ий	1933 ий	1934 ий	1935 ий	1936 ий	1937 ий	1938 ий
СССР	100,0	380,5	457,0	562,6	732,7	816,4	908,8
США	100,0	108,7	112,9	128,6	149,8	156,9	120,0
Англия	100,0	87,0	97,1	104,0	114,2	121,9	113,3
Германия	100,0	75,4	90,4	105,9	118,1	129,3	131,6
Франция	100,0	107,0	99,0	94,0	98,0	101,0	93,2

Тиде таблица гыч коеш: мемнан промышленность война деч ончычсо уровень дене таҥастарымаште индеш гана деч утла кушкын, тидын годымак главный капиталистический эл-шамычын промышленностьышт война деч ончычсо уровень йыр тугак тошкыштеш, да тудым улыжат 20—30 процентлан велэ эртен.

Тиде значит, кушмашын темпше дене мемнан социалистический промышленность тӱняште первый верыште шога.

Тыге лектеш: мемнан промышленностьнан производство техникыже да кушмашыжын темпше дене ме главный капиталистический эл-шамычым поктен шуын улына да эртен каенна.

Мо шотышто ме шенгелан кодына? Ме экономический шотышто, вес семынже, населений душалан мемнан промышленный производствын размерже шотышто эшеат шенгелан кодына. Ме 1938 ийыште чойыным 15 миллион тонн наре ыштен луктын улына, а Англия — 7 миллион тонным. Мемнан дене паша Английысе деч сайракла коеш. Но чойынын нине тонныжо-шамычым населенийын количествыжлан шелаш гын, тыге лектеш: Английыште 1938 ийыште населенийын кажне душалан 145 килограмм чойын, а СССР-ште — улыжат 87 килограмм логалын. Але эше: Англия 1938 ийыште 10 миллионат 800 тӱжем тонн стальым да 29 миллиард наре киловатт-часым (электроэнергий производство) ыштен луктын, а СССР 18 миллион тонн стальым да 39 миллиард утла киловатт-часым ыштен луктын. Мемнан дене паша Английысе деч сайракла коеш. Но нине чыла тонн ден киловатт-час-шамычым населений количествылан шелаш гын, то лектеш: Английыште населенийын кажне душалан 1938 ийыште 226 килограмм сталь ден 620 киловатт-час логалын, тидын годымак СССР-ште населений душалан улыжат 107 килограмм сталь ден 233 киловатт-час гына логалын.

Мошто вара пашаже? Тыште: мемнан дене населений Английысе деч икмыняр гана шукырак, тугеже потребностят Английысе деч шукырак: Советский Союзышто населений 170 миллион, а Английыште 46 миллион деч шуко огыл. Промышленностьын экономический мощностьшо вообще, элын населенийже дек относиглалтде промышленный продукцийын об'емжо дене огыл, а тиде продукцийым населений душалан потреблятлымаш размер дене тудын вик связьыштыже налалтше промышленный продукций об'ем дене выражатлалтеш. Населений душалан промышленный продукций кунар шукырак логалеш, тунарланак элын экономический куатше кӱшнырак, да наоборот, населений душалан продукций кунар шагалрак логалеш, тунарланак элын да тудын промышленностьшын экономический куатше ӱлнӧ. Тыгеже, элыште населений кунар шукырак элыште потреблений предметлан потребностят тунарланак шукырак, тыгеже, тыгай элын промышленный производствыжын об'емжат тунарланак кугурак лийшаш.

Примерлан, чойын производствым налаш. Английыште чойын производство 1938 ийыште 7 миллион тонн лийын, Английым чойын производство областьыште экономически эртен каяшлан, мланна чойыным кажне ийын левыктен лукмашым 25 миллион тоныш шукташ кӱлеш. 1938 ийыште чойыным улыжат 18 миллион тонным велэ ыштен лукшо Германийым экономический эртен каяшлан мланна чойыным кажне ийын левыктен лукмашым 40—45 миллион тонныш шукташ кӱлеш. США-ам экономически ончылтен кайшашлан, 1938 кризисный ий уровеньым огыл, кунам США чойыным улыжат 18,8 миллион тонным велэ ыштен луктын, а 1929 ий уровеньым шотыш налмеке, кунам США-ште промышленностьын нӧлталтмашыже ыле да кунам тушто 43 миллион наре тонна чойын ышталтын, — ме чойыным кажне ийын левыктен лукмашым 50—60 миллион тоныш шуктышаш улына.

Стальым, прокатым ыштен лукмаш нерген, машиностроений да моло нергенат тидымак каласаш кӱлеш, вет промышленностьын нине чыла отраслыже-шамыч, моло отрасль-шамыч семынак, пытартыш счетышто чойын производство деч зависитлат.

Ме главный капиталистический эл-шамычым производство техника да промышленностьын развитий темпше шотышто ончылтен каен улына. Тиде пеш сае. Но тиде шагал. Нуным тугак экономический шотыштат ончылтен каяш кӱлеш. Ме тидым ыштен кертына, да ме тидым ыштышаш улына. Главный капиталистический эл-шамычым экономический ончылтен каена гын велэ, ме мемнан эл потреблений предмет-шамыч дене тичмашынак темыме лиеш манын, мемнан дене продукт изобилий лиеш да ме коммунизмын первой фазыже гыч тудын кокымшо фазыже дек куснаш йӧным налына манын расчитыватлен кертына.

Главный капиталистический эл-шамычым экономический ончылтен каяшлан мо требоватлалтеш? Тидлан, эн ончычак, ончык каяш серьезный да чараш лийдыме желаний да жертвыш каяш ямде улмаш, мемнан социалистический промышленностьнам чыла йӧн дене кумдангдышашлан серьезный капитальный вложенийым ышташ ямде улмаш требоватлалтеш. Мемнан дене нине данный-шамыч улыт мо? Безусловно улыт! Тидлан, умбакыже, производствын кӱкшӧ техникыже ден промышленность развитийын кӱкшӧ темпше лийман требоватлалтеш. Мемнан дене нине данный шамыч улыт мо? Безусловно улыт! Тидлан, пытартышланже, жап требоватлалтеш. Да йолташ-шамыч, жап. У завод-шамычым ышташ кӱлеш. Промышленностьлан у кадр-шамычым коватлаш кӱлеш. Но тидлан жап, да шагал огыл жап кӱлеш. Главный капиталистический эл-шамычым 2—3 ийыште экономически ончылтен каяш ок лий. Тидлан жап икмыняр утларак кӱлеш. Примерлан, тудо чойынымак да тудын производствыжым налаш. Чойын производство областьыште главный капиталистический эл-шамычым жапын могай периодшо коклаште ончылтен каяш лиеш? Госпланын тошто состав гыч южо пашаеҥже-шамыч кокымшо пятилетний планым ыштыме годым кокымшо пятилетка пытартышлан чойыным ыштен лукмашым 60 миллион тонным планироватлаш предлагатленыт. Тиде значит, нуно чойыным левыктымаште идалыкыште кыдал шот дене 10 миллион тонн кушмашым налаш лиймаш гыч исходитленыт. Тиде, конечно, фантастика ыле, ударакат огыл гын. Впрочем, нине йолташ-шамыч чойыным ыштен лукмаште велэ огыл фантастикыш лупшалтыныт. Нуно, примерлан, кокымшо пятилетка жапыште СССР-ште населенийын кажне ийын ешаралтмыже кумныл миллион еҥ, але даже утларакат лийшаш манын шотленыт. Тидат фантастика ыле, ударакат огыл гын. Но фантазер-шамычым ӧрдыжкӧ кудалташ да реальный почвыш шогалаш гын, чойыным левыктымаш техникын кызытсе состоянийжым шотыш налмек, чойыным левыктен лукмаште идалыкыште кыдал шот дене кушмашым кокыт — кокытат пелэ миллион тонным тичмашынак лийын кертшылан приниматлаш лиеш. Главный капиталистический элласе промышленностьын историйже, мемнан элысе семынак ончыкта: ий еда кушмашын тиде нормыжо напряженный, но тичмашынак шуктен кертшашлык лийын шога.

Тыгеже, главный капиталистический эл-шамычым экономически ончылтен кайшашлан жап, да шагал огыл жап требоватлалтеш. Мемнан дене трудын производительностьшо кунар кугурак лиеш, мемнан дене производство техника кунар утларак совершенствоватлалташ тӱҥалеш, тиде важнейший экономический задачым тунарланак вашкерак шукташ лиеш, тиде задачым шуктышаш срокым тунарланак утларак кӱчыкемдаш лиеш.

Б) ЯЛ ОЗАНЛЫК. Отчетный периодышто ял озанлыкын развитийже, промышленностьын развитийже семынак, нӧлталтмаш линий дене каен. Тиде нӧлталтмаш ял озанлык продукцийын кушмашыштыже гына огыл выражатлалтеш, но, эн ончычак, социалистический ял озанлыкын кушмашыштыже да пеҥгыдеммашыштыже, ик могырым,

(Умбакыже 3-шо страницыште).

ВКП(б) ЦК-н ПАШАЖЕ НЕРГЕН

Партийын XVIII-ше с'ездыштыже СТАЛИН йолташын отчетный докладше

УМБАКЫЖЕ

единоличный озанлыкын пытымашыштыже, вес могырым. Колхоз-шамычын зерновойым ӱдымӧ площадьышт 1933 ийыште 75 миллион гектар гыч 1938 ийыште 92 миллион гектар марте кушмо жапыште, единоличник-шамычын зерновойым ӱдымӧ площадьышт тиде периодышто 15,7 миллион гектаргыч 600 тӱжем гектар марте, вес семынже зерновойым ӱдымӧ чумыр площадьышт 0,6 процент марте шагалемын. Мый технический культура-шамыч шотышто ӱдымӧ площадь нерген омат ойло, кушто единоличный озанлыкын рольжо вульыш шукталтын. Пале, тиддеч посна, рыболовецкий ден промысловый колхоз-шамычым шотлыде, колхозлаште ынде 18 миллион 800 тӱжем крестьянский двор, вес семынже чыла крестьянский двор-шамыч гыч 93,5 процентше об'единятлалтын.

Тиде значит, колхоз-шамыч йӧршынланак закрепитлалтыныт да упрочнитлалтыныт, озанлыкын социалистический системыже ынде мемнан земледелийын единственный формыжо улеш.

Отчетный периодышто чыла культура шотыштат ӱдымӧ площадьын движенийжым революций деч ончычсо периодысо ӱдымӧ площадьын размерже дене тангастараш гын, тыгай сӱрет лектеш:

СССР мучко чыла культурым ӱдымӧ площадь

	1913 ий	1934 ий	1935 ий	1936 ий	1937 ий	1938 ий	1938 ий 1913 ий дек процент дене
	Миллион гектар дене						
Чумыр ӱдымӧ площадь	105,0	131,5	132,8	133,8	135,3	136,9	130,4
Тиде шотышто:							
А) Зерновой	94,4	104,7	103,4	102,4	104,4	102,4	108,5
Б) Технический	4,5	10,7	10,6	10,8	11,2	11,0	244,4
В) Огородно-бахчевой	3,8	8,8	9,9	9,8	9,0	9,4	247,4
Г) Кормовой	2,1	7,1	8,6	10,6	10,6	14,1	671,4

Тиде таблица гыч коеш: мемнан дене чыла культура шотыштат да эн ончычак—кормовой, технический ден огородно-бахчевой культура-шамыч линий дене ӱдымӧ площадь кушкын.

Тиде значит, мемнан земледелий утларак квалифицированный да продуктивный лийын шога, а правильный севооборотым внедритлымаш шке йымалныже реальный почвым налеш.

Отчетный периодышто мемнан колхоз ден совхоз-шамычын трактор, комбайн да моло машина-шамыч дене вооружитлалтмышт кузе кушкын шоген,—тидлан тыгай таблица вашмутым пуа:

1) СССР-ын ял озанлыкыштыже тракторный парк

	1933 ий	1934 ий	1935 ий	1936 ий	1937 ий	1938 ий	1938 ий 1933 ий дек процент дене
А) Трактор-шамыч количество (тӱжем штук дене)							
Чылаже трактор шамыч	210,9	276,4	360,3	422,7	454,5	483,5	229,3
Тиде шотышто:							
а) МТС-лаште трактор-шамыч	123,2	177,3	254,7	328,5	365,8	394,0	319,8
б) Совхоз ден подсобный ял озанлык предприятийлаште трактор-шамыч	83,2	95,5	102,1	88,5	84,5	85,0	102,2
Б) Мощность тӱжем имне вий шот дене							
Чыла трактор-шамычын	3209,2	4462,8	6184,0	7672,4	8385,0	9256,2	288,4
Тиде шотышто:							
а) МТС-ласе трактор-шамычын	1758,1	2753,9	4281,6	5856,0	6679,2	7437,0	423,0
б) Совхоз ден подсобный ял озанлык предприятийласе трактор-шамычын	1401,7	1669,5	1861,4	1730,7	1647,5	1751,8	125,0

2) СССР-ын ял озанлыкыштыже комбайн ден моло машина-шамыч парк

(Тӱжем штук дене; ийын мучашыжлан)

	1933 ий	1934 ий	1935 ий	1936 ий	1937 ий	1938 ий	1938 ий 1933 ий дек процент дене
Комбайн-шамыч	25,4	32,3	50,3	87,8	128,8	153,5	604,3
Внутренний сгораний двигатель ден локомобиль-шамыч	48,0	60,9	69,1	72,4	77,9	83,8	174,6
Сложный ден полусложный зерновой молотилка-шамыч	120,3	121,9	120,1	123,7	126,1	130,8	108,7
Грузовой автомобиль-шамыч	26,6	40,3	63,7	96,2	144,5	195,8	736,1
Легковой автомобиль-шамыч (штук дене)	3991	5533	7555	7630	8156	9594	240,4

Отчетный периодышто мемнан дене машинно-тракторный станций-шамыч количество 1934 ийыште 2900 единица гыч 1938 ийыште 6350 единица марте кушмо фактым нине цифра-шамычыш ешараш гын, чыла нине данный-шамычын основанийышт почеш ӱшанлынак каласаш лиеш: у, современный техника основеш мемнан земледелийын реконструкцийже тӱҥ шотышто шукталтынат.

Тыгеже мемнан земледелий эн шолдра да механизированный, а значит эн утларак, товарный земледелий веле огыл, но кеч могай вес элын земледелийже деч современный техника дене эн утларак оснащенный улеш.

Отчетный периодышто зерновой ден технический культура-шамыч продукцийын кушмо движенийжым революций деч ончычсо период дене таҥастарымаште налаш гын, данный-шамыч тыгай сӱретым пуат:

СССР мучко зерновой ден технический культура шамычын валовой продукцийже

	1913 ий	1934 ий	1935 ий	1936 ий	1937 ий	1938 ий	1938 ий 1913 ий дек процент дене
	Миллион центнер дене						
Зерновой	801,0	894,0	901,0	827,3	1202,9	949,9	118,6
Хлопок (сырец)	7,4	11,8	17,2	23,9	25,8	26,9	363,5
Йытын (муш)	3,3	5,3	5,5	5,8	5,7	5,46	165,5
Сакыр ушмен	109,0	113,6	162,1	168,3	218,6	166,8	153,0
Масличный	21,5	36,9	42,7	42,3	51,1	46,6	216,7

Тиде таблица гыч коеш: восточный ден юго-восточный районлаште 1936 ий ден 1938 ийыште кукшо ийгече лийын гынат да 1913 ийыште нигунам лийдыме кӱкшӧ урожай лийын гынат, отчетный периодышто мемнан дене пырче ден технический культура-шамыч валовой продукцийын кушмашыже 1913 ий уровень дене таҥастарымаште неуклонно кӱшкӧ каен шоген.

Колхозно-совхозный зерновой производство нерген вопрос поснак интересный. Известный статистик Немчинов йолташ шотлен луктын: война деч ончычсо жапыште пырче валовой продукцийын вич миллиард пудшо гыч рынкыш товарный пырче улыжат 1 миллиардат 300 миллион пуд наре колталтын, тунамсе зерновой производствын товарностьшо гыч 26 процентым составлятла. Немчинов йолташ шотла: колхозный ден совхозный производствын, шолдра производствын товарностьшо, примерлан, 1926—1927 ийлаште валовой продукцийын 47 процентше нарым составлятлен, а единоличный крестьянский озанлыкын товарностьшо—12 процент нарым. Паша дек утларак осторожно лияш да колхозно-совхозный производствын товарностьшым 1938 ийыште валовой производствын 40 процентшылан приниматлаш гын, лектеш: мемнан социалистический зерновой озанлык тиде ийыште ӧрдышкӧ кок миллиард да кум шӱдӧ миллион пуд наре товарный пырчым, вес семынже война деч ончычсо зерновой производство деч 1 миллиард пудлан утларак товарный пырчым колтен кертеш ыле да чынжымак колтен.

Тыгеже, совхозно-колхозный производствын кӱкшӧ товарностьшо тудын элым снабжатлашлан пеш серьезный значенийым иметлыше эн важный особенностьшо улеш.

Мемнан элын зерновой проблемым, путырак кугу элым товарный пырче дене ситышын снабжатлыме проблемым тыге куштылгын да писын разрешитлен кертмыжын секретше колхоз ден совхоз-шамычын лачак тиде особенностьышт заключатлалтеш.

Палемдаш кӱлеш: мемнан дене пытартыш кум ийыште ий еда пырчым ямдылымаш миллиардат куд шӱдӧ миллион пуд пырче деч ӱлык волен огыл, южогунамже, примерлан, 1937 ийыште миллиардат 800 миллион пуд марте нӧлталалтын. Ий еда 200 миллион пуд наре пырче закупкым да колхозный торговля линий дене икмыняр шӱдӧ миллион пуд пырчым тышке ешарена гын, то ме чумыржо колхоз ден совхоз-шамычын товарный киндым ӧрдышкӧ колтымыштын тудо суммыжым налына, кудо нерген кӱшнӧ каласалтын.

Интересно, умбакыже, палемдаш: пытартыш кум ийыште товарный пырчын базыже ожно мемнан элын житницажлан шотлалтше Украина гыч север ден востокыш, вес семынже РСФСР-ыш кусаралтын. Пале, пытартыш кок ийыште Украина ий еда пырчым чылаже 400 миллион пуд наре ямдыла, тидын годымак РСФСР тиде ийлаште ий еда миллиардат шӱдӧ—миллиардат кок шӱдӧ миллион пуд товарный пырчым ямдыла.

Зерновой производство дене паша тыге шога.

Животноводство шотышто гын, то тиде, ял озанлыкын эн почеш кодшо отраслыштыжат пытартыш ийлаште серьезный сдвиг-шамыч палемдалтыныт. Чын, конский поголовье ден овцеводство шотышто ме эше революций деч ончычсо уровень деч кодына, но шолдыра тӱкан вольык ден свиноводство шотышто ме революций деч ончычсо уровеньым эртен улына.

Теве тиде шотышто данный-шамыч:

СССР мучко вольык поголовье (миллион вуй дене)

	1916 ий переписьын данныйже почеш	Июль тылзылан 1933 ий	1934 ий	1935 ий	1936 ий	1937 ий	1938 ий	1938 ий проц. дене: 1916 ий дек перепись почеш	1933 ий дек процент дене
Имне-шамыч	35,8	16,6	15,7	15,9	16,6	16,7	17,5	48,9	105,4
Шолдыра тӱкан вольык	60,6	38,4	42,4	49,2	56,7	57,0	63,2	104,3	164,6
Шорык ден каза-шамыч	121,2	50,2	51,9	61,1	73,7	81,3	102,5	84,6	204,2
Сӧсна-шамыч	20,9	12,1	17,4	22,5	30,5	22,8	30,6	146,4	252,9

Нимогай сомненият лийын ок керт, коневодство ден овцеводство областьыште почеш кодмаш эн кӱчык срокышто ликвидироватлалтеш.

В) Товарооборот, транспорт

Промышленность ден ял озанлыкын нӧлталтмышт дене пырля элыште товарооборотат кушкын шоген. Государственный ден кооперативный торговльын розничный сетьше отчетный периодышто 25 процентлан кушкын. Государственный ден кооперативный торговльын розничный оборотшо 178 процентлан кушкын. Колхозно-базарный торговльын оборотшо 112 процентлан кушкын.

Теве соответствующий таблица:

Товарооборот

	1933 ий	1934 ий	1935 ий	1936 ий	1937 ий	1938 ий	1938 ий 1933 ий дек процент дене
1. Государственный ден кооперативный торговльын розничный сетьше (магазин ден палатка-шамыч)—ий пытартышлан	285355	286236	268713	289473	327361	356930	125,1
2. Государственный ден кооперативный торговльын (общественный питаний дене пырля) розничный оборотшо миллион тенге дене	49789,2	61814,7	81712,1	106.760,9	125943,2	138574,3	278,3
3. Колхозный базарный торговльын оборотшо миллион тенге дене	11500,0	14000,0	14500,0	15.607,2	17799,7	24399,2	212,2
4. Наркомпищепром, Наркомлегпром, Наркомтяжпром, Наркомлес, Союзный республикласе Нарком местпром-шамыч сбытын областой торговый базышт ий пытартышылан	718	836	1141	1798	1912	1994	277,7

Понятно, элыште товарооборот транспортный перевозка-шамычын известный кушмашышт деч посна тыге шаралтын ок керт ыле. Чынжымак, отчетный периодышто перевозка-шамыч транспортын чыла видше денат, утларакшым кӱртньӧ корно ден воздушный транспортышто кушкыныт. Перевозка-шамыч тугак вӱд транспортыштат кушкыныт, но кугу колебаний дене кушкыныт, а 1938 ийыште вӱд транспортышто перевозка-шамыч, ончыл ийысе дене таҥастарымаште, к сожалению, икмыняр ӱлыкӧ волымашым пуэныт.

Теве соответствующий таблица:

Грузооборот

	1933 ий	1934 ий	1935 ий	1936 ий	1937 ий	1938 ий	1938 ий 1933 ий дек проц. дене
Кӱртньӧ корно-шамыч (миллиард тонно-километр дене)	169,5	205,7	258,1	323,4	354,8	369,1	217,7
Энгерысе ден теҥызысе транспорт (миллиард тонно-километр дене)	50,2	56,5	68,3	72,3	70,1	66,0	131,5
Гражданский воздушный флот (миллион тонно-километр дене)	3,1	6,4	9,8	21,9	24,9	31,7	1.022,6

Сомнений лийынат ок керт, вӱд транспортын 1938 ийыште икмыняр шеҥгелан кодмашыже 1939 ийыште пытаралтеш.

2. Калыкын материальный ден культурный положенийжын умбакыжым нӧлталтмыже

Промышленность ден ял озанлыкын умбакыже нӧлталтмаш калыкын материальный ден культурный положенийжын у кушмашкыже кондыде кертын огыл да чынак конден.

Эксплуатацийым пытарымаш да калык озанлыкыште социалистический системын пеҥгыдеммыже, безработицын да ола ден ялыште тудын дене кылдалтше кӱчызылыкын уке улмышт, промышленностьын пеш кугу шарлымыже да пашазе-шамыч шотын чарныде кушмыжо, пашазе ден колхозник-шамычын труд производительностьышт кушмаш, колхоз-шамычлан мландым курымешлан закрепитлымаш, колхоз-шамычым моткоч шуко первоклассный трактор-шамыч дене да ял озанлык машина-шамыч дене снабжатлымаш,—тиде чылажат пашазе ден кресаньык-шамычын материальный уровеньышт умбакыжат кушшашлан реальный условий-шамычым ыштен. Пашазе ден кресаньык-шамычын материальный положенийышт саеммаш мемнан элын ятыр вийжым представлятлыше да пашазе ден кресаньык-шамычын интересыштым обслуживатлыше интеллигенцийын материальный положенийже саеммашке естественно конден.

Безработный-шамычым, ял деч ойырлышо да шужымаш лӱдыкшыштӧ илыше суртдымо кресаньык-шамычым промышленностьыш иктаж кузе пристроитлыме да милостьым ыштен пашашке налме нерген ындыжым ок ойлалт. Тыгай кресаньык-шамыч мемнан элыште ынде шукертак уке. Да тиде, конечно, сай, вет тудо мемнан ялын зажиточностьшо нерген ончыкта. Ынде тидын нерген гына ойлалт кертеш: мемнан йодмым уважитлаш да мланна кушкын шогышо промышленностьлан кажне ийын кеч ик миллионат пелэ наре самырык колхозникым пуэн шогаш колхоз-шамычлан предложитлаш. Ынде зажиточный лийше колхоз-шамыч тидым шинчен шогышаш улыт: нунын могыр гыч тыгай полыш деч посна мемнан промышленностьым умбакыже шараш пеш нелэ лиеш, а промышленностьым шарыде—массовый потреблений ым сатулан кресаньык-шамычын кушшо йодмашыштым удовлетворятлен огына керт. Мемнан тиде йодмынам удволетворитлашлан колхоз-шамыч тичмаш йӧным иметлат, вет колхозлаште техникын обилийже ялыште пашаеҥ-шамычын ужашыжым утара, а промышленностьыш кусарыме нине пашаеҥ-шамыч пӱтынь мемнан калык озанлыклан моткоч кугу пайдам конден кертыт ыле.

Итогышто ме отчетный периодышто пашазе ден кресаньык-шамычын материальный положенийышт саемме тыгай показатель-шамычым иметлена:

1. Калык доход 1933 ийыте 48,5 миллиард теҥге гыч 1938 ийыште 105,0 миллиард теҥге марте кушкын;

2. Пашазе ден служащий-шамыч шот 1933 ийысе 22 миллион утла еҥ гыч 1938 ийыште 28 миллион еҥ марте кӱзен;

3. Пашазе ден служащий-шамычын идалыкаш пашадар фондышт 34.953 миллион теҥге гыч 96.425 миллион теҥге марте кушкын;

4. Промышленностьысо пашазе-шамычын кокла шот дене идалыкаш пашадарышт 1933 ийысе 1.513 теҥге гыч 1938 ийыште 3.447 теҥге марте кӱзен;

5. Колхоз-шамычын окса доходышт 1933 ийысе 5.661,9 миллион теҥге гыч 1937 ийыште 14 180,1 миллион теҥге марте кӱзен;

6. Зерновой районлаште ик колхозный суртлан пырчым кокла шот дене пуэдымаш 1933 ийысе 61 пуд гыч 1937 ийыште 144 пуд марте кӱзен, урлыкаш, урлыкаш страховой фонд, общественный вольыклан кормовой фонд, зернопоставка, МТС пашалан натуроплата тышке ок шотлалт;

7. Социально-культурный мероприятийлан бюджет почеш государственный ассигнований 1933 ийысе 5.839,9 миллион теҥге гыч 1938 ийыште 35.202,5 миллион теҥге марте кушкын.

Калыкын культурный положенийже шотышто гын, тудын нӧлталтмашыже калыкын материальный положенийже нӧлталтме почешак каен.

Калыкын культурный развитийже ончыма гыч отчетный период чынак культурный революций период ыле. СССР национальность-шамычын йылмышт дене всеобще-обязательный первоначальный образованийын илышыш пурымыжо, чыла ступень школа ден тунемше-шамыч шотын кушмыжо, высший школа-шамычын туныктен лукмо специалист-шамыч шотын кушмыжо, у, советский интеллигенцийым ыштымаш да пеҥгыдемдымаш,—калыкын культурный нӧлталтмашыжын общий сӱретше тыгай.

Тиде шотышто теве данный-шамыч:

1. Калыкын культурный уровеньже нӧлталтмаш

Показатель-шамыч	Измерений единица	1933-34 ий	1938-39 ий	1933-34 ий дек проц. дене 1938-39 ий
Чыла ступень школлаште тунемше-шамыч шот	тӱжем еҥ	23.814	33.965,4	142,6
Тиде шотышто:				
Начальный образований дене	тӱжем еҥ	17.873,5	21.288,4	119,1
Средний образований дене (общий ден специальный)	тӱжем еҥ	5.482,2	12.076,0	220,3
Высший образований дене	тӱжем еҥ	458,3	601,0	131,1
СССР-ыште тунемше-шамыч шот (тунеммын чыла видше пурталтеш)	тӱжем еҥ	—	47.442,1	—
Массовый библиотека-шамыч шот	тӱжем	40,3	70,0	173,7
Тушто книга шот	миллион	86,0	126,6	147,2
Клубный учреждений-шамыч шот	тӱжем	61,1	95,6	156,5
Театр-шамыч шот	единица	587	790	134,6
Киноустановка-шамыч шот (узкопленочный деч посна)	единица	27.467	30.461	110,9
Тиде шотышто звуковой	единица	498	15.202	31 гана
Селаште киноустановка-шамыч шот (узкопленочный деч посна)	единица	17.470	18.991	108,7
Тиде шотышто звуковой	единица	24	6670	278 гана
Газета-шамычын идалыкаш тиражышт	миллион	4.984,6	7.092,4	142,3

(Умбакыже 4-ше страницыште).

ВКП(б) ЦК-н ПАШАЖЕ НЕРГЕН

Партийын XVIII-ше с'ездыштыже СТАЛИН йолташын отчетный докладше

УМБАКЫЖЕ

2) СССР мучко 1933—1938 ийлаште школ-шамычым ыштыме

ИЙ-ШАМЫЧ	школ-шамыч шот: Олалаште да ола типан поселенийлаште	Сельский верлаште	Чылаже
1933	326	3261	3587
1934	577	3488	4065
1935	533	2829	3362
1936	1505	4206	5711
1937	730	1323	2053
1938	583	1246	1829
Чылаже 1933—1938 ийлаште	4254	16353	20607

3) 1933—1938 ийлаште высший учебный заведенийла гыч самырык специалист-шамычым лукмо (тӱжем дене)

	1933 ий	1934 ий	1935 ий	1936 ий	1937 ий	1938 ий
СССР мучко чылаже (военный специалист - шамычым шотлыде)	34,6	49,2	83,7	97,6	104,8	106,7
1. Промышленность ден строительство инженер - шамыч	6,1	14,9	29,6	29,2	27,6	25,2
2. Транспорт ден связь инженер-шамыч	1,8	4,0	7,6	6,6	7,0	6,1
3. Ял озанлык механизаций инженер-шамыч, агроном, ветеринарный врач ден зоотехник-шамыч	4,8	6,3	8,8	10,4	11,3	10,6
4. Экономист ден юрист-шамыч	2,5	2,5	5,0	6,4	5,0	5,7
5. Средний школа, рабфак, техникум - шамычын преподавательышт да просвещенийын моло пашаенже-шамыч, тиде шотышто искусство пашаенже-шамыч	10,5	7,9	12,5	21,6	31,7	35,7
6. Провизор врач-шамыч да физический культурын пашаенже-шамыч	4,6	2,5	7,5	9,2	12,3	13,6
7. Моло специальность-шамыч	4,3	11,1	12,7	14,2	9,9	9,8

Чыла тиде пеш кугу культурный пашан результатыштыже мемнан дене пашазе классын, крестьянствын, советский служащий-шамычын радамышт гыч лекше многочисленный у, советский интеллигенций, мемнан калыкын плотьшо гыч плоть да вӱржӧ гыч вӱр,—эксплуатаций ярмом шинчыдыме, эксплуататор-шамычын ненавидитлыше да СССР-ын калыкше-шамычлан вера дене да правда дене служитлаш ямде улшо интеллигенций шочын да сложитлалтын.

Тиде у, народный, социалистический интеллигенцийын шочын шогымыжо мемнан элыште культурный революцийын ик эн важный результатше лийын шога манын мый шонем.

3. Советский стройын умбакыже пеҥгыдеммыже

Очетный периодын ик эн важнейший результатше тыште улеш: тудо элысе внутренний положенийын умбакыже пеҥгыдеммашкыже, советский стройын умбакыже пеҥгыдеммашкыже конден.

Моло семын лийынжат кертын огыл. Калык озанлыкын чыла отрасльлаштыже социалистический системын утвердитлымыже, промышленность ден ял озанлыкын нӧлталтмышт, шемер-шамычын материальный положенийышт нӧлталтмаш, калык массын культурностьшо кӱзымаш, нунын политический активностьышт кӱзымаш,—советский властьын вуйлатымыже дене шуктымо тиде чылажат советский стройын умбакыже пеҥгыдеммашкыже кондыде кертын огыл.

Кеч могай капиталистический общество деч ойыртемалтын, кызытсе жапысе советский обществын особенностьшо тыште: тушто антагонистический, тушманле класс-шамыч тедла уке улыт, эксплуататорский класс - шамычым пытарыме, а советский обществым составлятлыше пашазе, кресаньык-шамыч ден интеллигенций дружественный сотрудничество началеш илат да пашам ыштат. Капиталистический общество пашазе ден капиталист-шамыч коклаште, кресаньык ден помещик-шамыч коклаште непримиримый противоречный-шамыч дене кушкедалтеш, тидыже тудын внутренний положенийын неустойчивостьышкыжо вангая, тиде жапыштак эксплуатаций иго деч утарыме советский общество тыгай противоречий-шамычым ок пале, классовый столкновений деч эрыкан да пашазе, кресаньык-шамычын, интеллигенцийын дружественный сотрудничествышт сӱретым представлятла. Тиде общность основеш советский обществын морально-политический единствожо СССС-ысе калык-шамычын дружбашт, советский патриотизм гае тыгай движущий вий-шамыч шаралтыныт. Тиде основешак 1936 ий ноябрьыште приниматлыме Конституций да элын верховный органлашкыже сайлымашын тичмашынак демократизацийже лийыныт.

Элын верховный органлашкыже сайлымашым налаш гын, тудо советский обществын единствожым да СССР-ысе калык-шамычын дружбыштым ончыктымо чапле демонстраций лийын, тиде единство ден дружба мемнан элысе внутренний положенийын характерный особенностьшо лийын шогат. Пале, СССР Верховный Советыш сайлымаште 1937 ий декабрьыште коммунист-шамыч ден беспартийный-шамычын блокышт верч почти 90 миллион избиратель, вес семынже, голосоватлымаште участвоватлыше-шамыч кокла гыч 98,6 процентше голосоватлен, а союзный республикласе Верховный Советлашке сайлымашке 1938 ий июньышто коммунист ден беспартийный-шамычын блокышт верч 92 миллион избиратель, вес семынже голосованийыште участвоватлыше-шамыч гыч 99,4 процентше голосоватлен.

Теве кушто советский стройын пеҥгыдылык основыжо да советский властьын пытыдыме вийжын источникше.

Тиде между прочим, ончыкта: война лийме случайыште мемнан армийын тылже ден фронтшо ик гай улмыштлан да внутренний единствожлан кӧра нуно—кеч могай моло элысе дечат пеҥгыдырак лийыт, тидын нерген военный столкновенийын зарубежный любительже-шамычлан шарнаш кӱлеш ыле.

Советский организаций-шамычым Троцкий, Зиновьев, Каменев, Якир, Тухачевский, Розенгольц, Бухарин да моло изверг-шамыч гай шпион, убийца ден вредитель-шамыч деч эрыктымаш пуйто советский стройым „поколебатлен", „разложенийым" пуртен манын зарубежный прессын южо деятельже-шамыч болтатлат. Тиде пошлый болтовня тудым мыскылшашым шога. Советский организаций - шамычым вредный да враждебный элемент-шамыч деч эрыктымаш кузе советский стройым поколебатлен да разложитлен кертеш? Заграница ончылно вушкын коштшо, кажне иностранный чинуша ончылно низкопоклонствын рабский чувствыжо дене темше да тудын дек шпионский услуженийыш каяш ямде улшо шпион, убийца ден вредитель-шамычын троцкистско - бухаринский кучкышт,—капиталын цепьше деч свободный улшо пытартыш советский гражданинын капиталистический ярмом вачыштыже ну малше кеч могай зарубежный высокопоставленный чинуша деч вуйлан кӱшнӧ шогымыжым умлыдымо ен-шамыч кучка,—ужалалтше раб-шамычын тиде жалкий бандыже кӧлан кӱлеш, тудо калыклан могай ценностьым представлятлен кертеш да кӧм тудо разложитлен кертеш? 1937 ийыште Тухачевский, Якир, Уворевич да моло изверг-шамыч расстрелыш приговоритлалтыныт. Тылеч вара СССР Верховный Советышке сайлымаш лийын. Сайлымаш Советский властьлан голосованийын чыла участникше-шамычын 98,6 процентшым пуэн. 1938 ий тӱҥалтышыште Розенгольц, Рыков, Бухарин да моло изверг-шамыч расстрелыш приговоритлалтыныт. Тылеч вара союзный республика-шамычын Верховный Советышкышт сайлымаш лийын. Сайлымаш советский властьлан голосованийын чыла участникше-шамычын 99,4 процентшым пуэн. Йодалтеш, кушто вара тушто „разложенийын" признакше да молан тиде „разложений" сайлымашын результатыштыже пале лийын огыл.

Нине иностранный болтун-шамычым колыштын, тыгай выводыш мияш лиеш: шпион, убийца да вредитель-шамычым вольнаш кодат да нунылан вредитлаш, пуштедаш, шпионитлаш огыт мешае ыле гын, советский организаций-шамыч ятыр утларак пеҥгыде да устойчивый лийыт ыле. (Воштылмаш). Шпион, убийца, вредитель-шамычым тыге нагло аралыше нине господа-шамыч шкеныштым вуйыштге утларак эр огыт выдаватле гын?

Советский организаций-шамычым шпион, убийца, вредитель шамыч деч эрыктымаш нине организаций-шамычын умбакыже пеҥгыдеммашыкышт кондышаш ыле да чынак конден,—манын каласаш чынрак ок лий гын?

Советский организаций-шамычым шпион ден вредитель-шамыч деч эрыктымаш нуным пеҥгыдеммыме вернейший средство лийын шога, манын огыл гын, мо нерген, мутлан, Хасан ер деныcе событий-шамыч ойлат?

* * *

Внутренний политика шотышто партийын задачыже шамыч

1. Производствын техникыже да промышленностьын кушмо тепше шотышто главный капиталистический эл шамычым ончылтен кайме деч вара,—нуным шушаш 10—15 ийлаште тугак экономически ончылтен кайшашлан, мемнан промышленностьын нӧлталтмыжым, труд производительностьын кушмыжым, производство техникын усовершенствованийжым умбакыже шараш.

2. Шушаш 3—4 ийыште гектарлан кокла шот дене 12—13 центнер урожайность дене кажне ийын 8 миллиард пуд пырчым производитлымашке шушашлан, технический культура-шамыч дене производствым кокла шот дене 30—35 процентлан кугемдышашлан, шорык ден сӧсна поголовьым кок пачаш, шолдыра тӱкан вольык поголовьем—40 процент нарылан, имне поголовьем—35 процент нарылан кугемдышашлан, мемнан земледелий ден животноводствын нӧлталтмыштым умбакыже шараш.

3. Пашазе-шамычын, кресаньык-шамычын, интеллигенцийын материальный ден культурный положенийыштым умбакыжат саемдаш.

4. Мемнан социалистический Конституцийым илышыш неуклонно пуртен шогаш, элын политический илышыжым демократизироватлымашым мучаш марте осуществлятлаш, советский обществын морально-политический единствожым да пашазе-шамычын, кресаньык-шамычын, интеллигенцийын дружественный сотрудничествыштым пеҥгыдемдаш, СССР калык-шамычын дружбыштым чыла мера дене пеҥгыдемдаш, советский патриотизмым развиватлаш да культивироватлаш.

5. Капиталистический окружений нерген мондаш огыл, иностранный разведка мемнан элыш шпион, убийца, вредитель-шамычым колтылаш тӱҥалеш манын шарнаш, тидын нерген шарнаш да мемнан социалистический разведкым пеҥгыдемдаш, тудлан калыкын тушманже-шамычым громитлашыже да куклашыже систематически полшаш.

III.

ВКП(б)-ын УМБАКЫЖЫМ ПЕҤГЫДЕММЫЖЕ

Политический линий ден кажне кечын ыштыме практический паша ончыма гыч отчетный период мемнан партийын генеральный линийжын тичмашын сеҥыме периодшо ыле. (Рӱжге кужун сово кырымаш).

Пӱтынь калык озанлыкыште социалистический системын утвердитлалтмыже, у техника основеш промышленность ден земледелий реконструкцийым завершитлымаш, промышленностьышто кокымшо пятилетний планым срок деч ончыч шуктымаш, кажне ийын пырче производствым 7 миллиард пуд уровень марте нӧлталмаш, кӱчызылык ден безработицым пытарымаш да калыкын материальный ден культурный положенийжым нӧлталмаш,—мемнан партий политикын правильностьшым, тудын руководствыжын правильностьшым демонстрироватлыше основной достижений-шамыч тыгай улыт.

Тыгай моткоч кугу достижений-шамыч ончылно мемнан партийын генеральный линийжын противникше шамычлан, тушто тӱрлӧ „левый" ден „правый" течений-шамычлан, тушто тӱрлӧ троцкистско-пятаковский ден бухаринско-рыковский перерожденец-шамычлан комокыш лаштыргалташышт шкеныштын кучылт пытыше „платформыштым" шылташышт да под польеш каяшышт верештын. Калыкын воляжлан покоритлалгаш мужествым иметлыде, нуно меньшевик-шамыч дене, эсер-шамыч дене, фашист-шамыч дене иктыш ушнаш, иностранный разведка дек служымашке каяш, шпионыш тарлалташ да мемнан элым ужалшашлан, тушто капиталистический рабствым восстановитлашлан Советский Союзын тушманже-шамычлан полшаш обязатлалташ предпочитатленыт.

Мемнан партий линийын противникше-шамычын, варажым калыкын тушманже лийше-шамычын чапдыме мучашышт тыгай.

Калыкын тушманже - шамычым разгромитлен да партийный ден советский организаций-шамычым перерожденец-шамыч деч эрыктен, партий шкенжын политический ден организационный пашаштыже адакат утларак единый лийын, тудо шкенжын Центральный Комитетше йыр адак утларак сплотитлалтше лийын. (Рӱжге сово кырымаш. Делегат-шамыч чыланат шогалыт да докладчикым шоген саламлат. Кычкырымаш: „Сталин йолташлан ура! Виян лийже Сталин йолташ! Виян лийже мемнан партийын ЦК-же! Ура!").

Партийын внутренний илышыже раззиватлалтме нерген, отчетный периодышто тудын организационный ден пропагандистский пашаже нерген конкретный данный-шамычым ончен налына.

1. Партийын составшым саемдыме мер-шамыч. Организаций-шамычым разукрупнитлымаш руководящий орган-шамычым низовой паша дек чакемдымаш

Партийым да тудын руководящий органже-шамычым пеҥгыдемдымаш отчетный периодышто эн ончычак кок линий дене шукталтын: партийын составшым регулироватлыме, ненадежный-шамычым шыгыремден лукмо да сайрак-шамычым отбиратлыме линий дене да организаций-шамычым разукрупнитлыме, нунын размерыштым иземдыме да низовой, оперативный, конкретный паша дек руководящий орган-шамычым чакемдыме линий дене.

Партийын XVII с'ездыштыже партийын 1.874.488 членжым представитлыме ыле. Тиде данныйым партийын ончычсо, XVI с'ездыштыже представитлыме партий член-шамыч шот нерген данный дене таҥгастараш гын, то тыге лектеш: партийын XVI с'ездше гыч XVII с'езд марте периодышто партийыш партийын 600 тӱжем у членже толын. Партий шижде кертын огыл: 1930—1933 ийласе условийыште партийыш тыгай массовый наплыв тудын составшын таза огыл да желательно огыл шарлымашыже улеш. Партий шинчен: тудын радамышкыже честный да преданный шамыч веле огыл, но случайный ен-шамычат, но партийын знамяжым шкеныштын личный цельыштлан кучылташ тыршыше карьерист-шамычат толыт. Партий шинчыде кертын огыл: тудо шке членже-шамыч шот дене веле огыл, но, эн ончычак, нунын качествышт дене виян. Тидлан лийын партийын составшым регулироватлыме нерген вопрос шогалын. Эше 1933 ийыштак тӱҥалме партий член ден кандидат - шамыч эрыктымашым умбакыже шуяш решитлыме ыле да тудым чынак 1935 ий май марте шуйымо ыле. Умбакыже, партийыш у член-шамыч приниматлымым чарнаш решитлыме ыле, да тудо чынак 1936 ий сентябрь марте шумеш чарыме ыле, тидын годымак партийыш у член-шамычым приниматлымаш 1936 ий 1 ноябрьыште гына возобновитлалтын. Умбакыже, Киров йолташым злодейски пуштмылан лийын, тидыже партийыште шагал огыл подозрительный элемент-шамыч улмо нерген ончыктен, партийный документ-шамыч проверятлымашым да вашталтымашым эртараш решитлыме ыле, тиде годымак тидыжымат, весыжымат 1936 ий сентябрьын гына пытарыме ыле. Тидде вара гына партийыш у член ден кандидат-шамыч приниматлымашым почмо ыле. Чыла нине мероприятий-шамычын результатыштышт партий тидым шуктен: тудо шкенжын радамжым случайный, пассивный, карьеристский ден вигак тушманле элемент-шамыч деч эрыктен, утларак стойкий ден преданный ен-шамычым отбиратлен. Эрыктымашым серьезный ошибка-шамыч деч посна эртарыме манын каласаш ок лий. К сожалению, йоҥылыш-шамыч предполагатлаш лийме деч шукырак лийыныт. Мутат уке, млаина ындыжым массовый эрыктымашым эртарыме дене пользоватлаш ок верешт. Но 1933—1936 ийласе эрыктымаш туге гынат неизбежный ыле да тудо тӱҥ шотышто положительный результатым пуэн. Тиде XVIII с'ездыште партийын 1 600 тӱжем наре членжым, вес семынже XVII с'ездысе деч, партийын 270 тӱжем членжылан шагалрак представитлыме. Но тыште нимат начарже уке. Наоборот, тиде—сайлан, вет партий шкенжым скверна деч эрыктыме дене пеҥгыдымеш. Мемнан партий ынде шкенжын членже-шамыч количество шотышто икмыняр изирак, но зато тудо качество шотышто сайрак.

Тиде кугу достижений.

Кажне кечысе партийный руководствым низовой паша дек чакемдыме, тудым умбакыжат конкретизироватлыме шотышто тудым саемдымашым налаш гын, то партий тыгай выводыш толын, организаций-шамычым разукрупнитлымаш, нунын размерыштым иземдымаш нине организаций-шамыч дене руководитлымашым партийный орган-шамычлан куштылемдымашлан, а руководствым конкретныйым, живойым, оперативныйым ыштышашлан эн сай средство улеш, разукрупнитлымаш наркомат-шамыч корно денат, тугак административно-территориальный организаций-шамыч корно денат, вес семынже союзный республика, край, область, район да моло корно денат каен. Приниматлыме мероприятий-шамычын результатыштыштыт ме ынде 7 союзный республика олмеш 11 союзный республикым, СССР-ын 14 наркоматше олмеш 34 наркоматым, 70 край ден область олмеш 110 край ден областьым, 2.559 городской ден сельский район олмеш 3 815 иметлена. Тидын дене келшышын партийын руководящий органже-шамыч системыште ынде ВКП(б) ЦК-н вуйлатыме 11 центральный комитет, 6 краевой комитет, 104 областной комитет, 30 окружной комитет, 212 общегородской комитет, 336 городской районный комитет, 3.479 сельский районный комитет да 113.060 первичный партийный организаций уло.

Организаций-шамычым разукрупнитлыме паша пытаралтын манын каласаш ок лий. Чыла деч вероятныйрак, разукрупитлымаш умбакыже кая. Но кеч кузе гынат, паша дене кажне кечын руководитлымым саемдыме шотыштат, тугак низовой конкретный паша дек руководствым шкенжымат чакемдыме шотыштат тудо шкенжын благий результатше-шамычым ынде пуа. Мый организаций-шамычым разукрупнитлымаш руководящий пашаш шӱдӧ дене да тӱжем дене у ен-шамычым выдвигатлаш йӧным пуэн манын омат ойло.

Тиде тугак кугу достижений.

(УМБАКЫЖЕ ВЕС №-ыште ЛИЕШ).

ВКП(б)-н XVIII С'ЕЗДЫН ДНЕВНИКШЕ ГЫЧ

(11 мартысе эр ден кас заседаний-шамыч)

С'ездын эр заседанийжым А. А. Жданов йолташ почеш.

Центральный ревизионный комиссийын отчетный докладыштым ышташ мут Владимирский йолташлан пуалтеш. Варажым ИККИ-ыште ВКП(б) делегацийын отчетный докладше дене Мануильский йолташ выступатла.

Мануильский йолташ международный коммунистический движенийын состояниешыже, мировой пролетариатын антифашистский кучедалмашыже кушмашеш, посна компартий-шамычын пашаштышт шогалеш.

Мануильский йолташын докладше дене с'ездын эр заседанийже пыта.

Кас заседанийыште Сталин, Владимирский ден Мануильский йолташ-шамычын докладышт почеш прений тӱҥалын. Пренийыште Щербаков (Москва) Юсупов (Узбекистан), Кузнецов (Ленинград), Задионченко (Днепропетровск) да моло йолташ-шамыч выступатленыт.

(12 мартысе эр заседаний)

Председательствоватлыше Жданов йолташ с'ездын заседанийжым почмылан увертара.

Мутым первояк Скворцов йолташ (Казахстан) ойла.

Скворцов йолташын ойлымыжо деч вара председательствоватлыше Жданов йолташ мутым Андреев йолташлан пуа. Сталин йолташын верный соратникшым — Андрей Андреевич Андреевым с'езд делегат-шамыч шогалын шокшын саламленыт.

Пономаренко йолташ (Белоруссия) Белорусский ССР-ын ыштыме кугу успехше-шамыч нерген с'ездлан каласкалыш.

Захаров йолташ (ВЛКСМ ЦК) с'ездлан комсомолын кушмыжо нерген, советский молодежьын пеш чапле илышыже нерген, мемнан чапле молодежьын шинчымашым, культурым илышын опытшым овладеватлымыже нерген, у ен-шамычым выдвигатлыме нерген, национальный республиклаште, край лаште да областьлаште комсомолым вуйлатымашке партийын ленинско-сталинский Центральный Комитетшылан да Сталин йолташлан беззаветно преданный у, проверитлыме ен-шамыч толыныт манын ойла.

Седин йолташ (Иваново) Сталин йолташын докладыштыже улшо кӱкшӧ мысль-шамыч нерген, теоретический обобщений шамычын поянлыкышт да келгытышт нерген ойлен.

Седин йолташын ойлымекыже 12 март эр заседаний петырнен.

12 мартысе кас заседаний

18 шагатат 10 минутышто председательствоватлыше Андреев йолташ с'ездын кас заседанийжым почеш да мутым Ем. Ярославский йолташлан пуа.

Донской йолташ элын пӱтынь укладшым перестроитлыше железный сталинский воля нерген ойла.

Трибуныште Лаврентий Берия йолташ. Тудым с'езд шокшын вашлиеш. Тудо СССР-ыште социализмын всемирно-исторический сеҥымашыже-шамыч нерген ойла, тудо сеҥыше социализм эл ден капиталистический, фашистский эл-шамыч коклаште параллель-шамычым проводитла.

С'ездын мандатный комиссийжын пашаже нерген докладлан мут с'езд делегат-шамычын шокшын вашлийме дене Маленков йолташлан пуалтеш.

Делегат-шамыч Н. М. Шверник йолташын речьшым кугу интерес дене колыштыт.

Татарийын кызытсе озанлыкшым ончыктышо интересный данный-шамычым Алемасов йолташ ончыкта.

С'ездын кас заседанийыштыже тугак Протопопов йолташ да с'ездын шокшын вашлийме Бадаев йолташ выступатленыт.

Отв. редактор—
К. А. ЛЕНСКИЙ.

АДРЕС РЕДАКЦИИ: Мар. АССР, г. Йошкар-Ола, Дом Советов, 4 этаж, комната № 70, телефон № 90.
Упол. Главлита Мар. АССР А—234. Йошкар-Ола, 1-ая типография Маргосиздата.

47